

UO'K: 308+5527

O'ZBEK XALQ QO'SHIQLARINING YOSHLAR MA'NAVY-AXLOQIY TARBIYASIDAGI ROLI VA VAZIFALARI**РОЛЬ УЗБЕКСКИХ НАРОДНЫХ ПЕСЕН В ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОМ ВОСПИТАНИИ МОЛОДЕЖИ****THE ROLE OF UZBEK FOLK SONGS IN THE SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF YOUTH****Rahimov Erkin**

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti Vokal kofedrasida dotsenti, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist

Annotatsiya

Ushbu maqola o'zbek xalq qo'shiqlarini yoshlar ma'naviy-axloqiy tarbiyada tutgan o'rni, xalq ijodi namunalari orqali xalqning turmush tarzi, ijtimoiy va maishiy hayoti, mehnat faoliyati, jamiyatdagi qarashlari, e'tiqodi va diniy tasavvurlari, inson va olamga nisbatan his-tuyg'ulari, badiiy olami haqidagi ma'naviy – axloqiy o'y-fikrlari o'z ifodasini topgan.

Аннотация

В данной статье описывается роль узбекских народных песен в духовно-нравственном воспитании молодежи, об образе жизни, общественной и бытовой жизни народа, трудовой деятельности, взглядах, верованиях и религиозных представлениях народа, выражены образцы народного творчества, духовно-нравственные мысли о художественном мире.

Abstract

This article describes the role of Uzbek folk songs in the spiritual and moral education of youth, about the way of life, social and everyday life of the people, work activities, views, beliefs and religious ideas of the people, examples of folk art, spiritual and moral thoughts about the artistic world are expressed.

Kalit so'zlar. Nomoddiy meros, havaskorlik, og'zaki an'ana, teatr, kasbiy musiqa, jonli ijro, daraja, tomosha, o'yin, raqs, qo'g'irchoqbozlik, ijtimoiy hayot, xalq ijodoyoti.

Ключевые слова: Нематериальное наследие, хобби, устная традиция, театр, профессиональная музыка, живое исполнение, степень, шоу, игра, танец, кукольный театр, общественная жизнь, народное искусство.

Key words: Intangible heritage, hobby, oral tradition, theater, professional music, live performance, degree, show, game, dance, puppet theater, social life, folk art.

KIRISH

Yangi O'zbekiston sharoitida musiqiy madaniyatimiz rivojiga yangidan shukux kirdi. Shu bilan birga, u ko'hna mumtoz an'analarimizning to'la tiklanishiga, ayniqsa, yosh avlodni bilimdon, savodxon, ma'naviy-axloqiy barkamol darajada tarbiyalashga misli ko'rilmagan imkoniyat yaratdi. Yangi O'zbekiston barpo etilayotgan ayni kunlarda ko'hna maqom ijrochiligi va an'anaviy ijodkorlikni rivojlantirishga katta ahamiyat berilmoqda. Shuni aytish joizki, musiqa san'atimizning xalq ma'naviy hayotidagi o'rni beqiyosdir. Musiqa san'ati xalq ma'naviy dunyosining ajralmas qismi bo'lib, uning ma'naviy ehtiyojini barcha davrlarda qondirgan va har doim hamdard bo'lgan, beminnat xizmat qilgan[1;].

O'zbek xalq musiqasi va qo'shiqlariga nazar tashlasak, bu xalq ommasining badiiy, ijodiy-amaliy va havaskorlik faoliyati, an'anaviy moddiy va nomoddiy madaniyatning xalq og'zaki badiiy ijodi, ya'ni folklor, xalq musiqasi, musiqa folklori, xalq teatri, jumladan tomosha san'ati, xalq o'yinlari, raqs, qo'g'irchoqbozlik, dor va yog'och oyoq o'yinlari, jumladan xalq tomoshalari musiqa folklorini mahsulidir.

Yaratilishi va ijodiy jarayonida ko'pchilikning ishtiroki bo'lgan xalq ijodining turlari xalq turmush tarzi, yashash sharoitlari, ijtimoiy mehnat darajasiga mos ravishda shakllanib, avlodan-

avlodga, ustozdan shogirdga o'tib, doimiy ravishda mukammallashib, sayqallashib, tobora an'anaviylashib borgan va nihoyat, kasbiylik, ya'ni professionallik xususiyatiga ega bo'lgan, jonli ijro sharoitlari va kundalik amaliyotda bizgacha yetib kelgan[2;].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

O'zbek xalq musiqasi va qo'shiqlari namunalarida xalqning turmush tarzi, ijtimoiy va maishiy hayoti, mehnat faoliyati, tabiat va jamiyatga qarashlari, e'tiqodi va diniy tasavvurlari, inson va olamga nisbatan his-tuyg'ulari, badiiy olami, bilim darajasi, baxtli va adolatli zamon haqidagi o'y-fikrlari ma'naviy-axloqiy tarbiya ruhida o'z ifodasini topgan. O'zbek xalq musiqasi va qo'shiqlari qadimdan rivojlanib kelgan. Jamiyat taraqqiyoti va mehnat taqsimotini kuchaya borishi bilan xalq ijodi janrlariga nisbatan ayrim iste'dodli shaxslarning ixtisoslashuvi osha borgan. Shu tariqa baxshilar, masxarabozlar, qiziqchilar, qo'g'irchoqbozlar, raqqoslar, mashshoqlar, naqqoshlar, kulollar, o'ymakorlar, kashtado'zlar va xalq san'ati yuzaga kelgan, ishqibozlar paydo bo'lgan. Ammo, uning yaratilishi va o'zlashtirilishida ko'pchilikning ishtiroki, har bir ijro yoki amaliyot qadimdan qaror topgan mustahkam an'analar doirasida hodisa bo'lishi saqlanib kelgan.

Har qanday badiha, ijodiy hatti-harakat, yangilik barqaror an'analar va ustoz-shogird munosabatlari doirasida ro'y bergan. Bir tomondan, an'analarning o'zi rivojlana borgan, ikkinchi tomondan, har bir ijro yoki amaliyot davomida o'zgartirishlar, yangiliklar kiritilgan, yangi asarlar nus'halar yuzaga kelgan. Qay birlari unutilib, ijro va amaliyotdan tushib qolgan. O'zbek xalq musiqasi va qo'shiqlari mukammal san'atning yuzaga kelishi va rivojida katta o'rin tutadi.

O'z navbatida, mukammal san'at ham xalq ijodi rivojiga ta'sir ko'rsatib, uni boyitib kelmoqda. Jamiyatda xalq ijodi namunalarini saqlash va rivojlantirish, yo'qolganlarini tiklash ehtiyoji o'zining nafis talablarini qondirish, yaxshi yashash va hayotini mukammallashtirishga bo'lgan intilishidan kelib chiqqan. Bugungi kunda o'zbek xalq musiqasi va qo'shiqlari namunalarini saqlash va rivojlantirish uchun katta imkoniyat va sharoitlar yaratilgan. Umumdavlat miqyosidagi o'zbek xalq musiqasi va qo'shiqlari namunalarining ilmiy o'rganilishi va nashr etilayotganligi, ko'plab folklor-etnografik ansamblarning mavjudligi, turli rusumdagi xalqaro musiqa festivallarini o'tkazilishi buning tasdig'idir.

Musiqashunos olimlarning ilmiy tadqiqot ishlarida qo'shiq va musiqaning shaxsni shakllantirishdagi o'rne va ahamiyati kattaligi ko'plab dalillar yordamida ko'rsatib berilgan. Manbalarda ta'kidlanishicha, shaxsning kamol topishida uning dunyoqarashi, ma'naviyati, axloqi, madaniyatlilik darajasi, his-tuyg'ularini rivojlantirishda musiqa ta'limi alohida o'rin tutadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Shu fikrga tayangan holda aytish mumkinki, bola shaxsini ma'naviy-axloqiy shakllantirish bevosita musiqa, jumladan Sharqona janr sanalgan o'zbek xalq musiqasi va qo'shiqlari orqali muvoffaqiyatli amalga oshiriladi[3]. Ma'naviy-axloqiy me'yorlarni yoshlarga singdirish uchun, eng avvalo, ularni ma'naviy-axloqiy tushunchalar bilan tanishtirish lozim bo'ladi. Mutaxassislar fikriga tayanib, ma'naviy-axloqiy tushunchalarni quyidagi uch guruhga bo'lish mumkin:

- 1) ma'naviy-axloqiy tushunchalarni bayon qilish;
- 2) ma'naviy-axloqiy fikr yuritish;
- 3) ma'naviy - axloqiy xulosalar chiqarish.

Ma'naviy-axloqiy me'yorlar sahiylik, oqko'ngillilik, yaxshilik, hurmat, xayrixohlik, ma'suliyatlilik, mehnatsevarlik kabi atamalarning mazmunini bilib olish, o'z faoliyatida unga amal kilishni anglatadi. Ma'naviy-axloqiy tushunchalarning mohiyatini aniq his qilish uchun u yoki bu holatda barcha unga amal qilishi hamda uning natijasi qanday yakun topganligini sinchkovlik bilan kuzatib, fikr yuritishi va o'zining shaxsiy hulosasini chiqarib olishi lozim. Ma'naviy-axloqiy me'yorlarni ta'lim jarayonida chuqur o'zlashtirish maqsadga muvofiqdir. Bunda ayniqsa, musiqa ta'limi katta imkoniyatlarga ega. Ma'naviy-axloqiy me'yorlar ko'p bor sinovdan o'tkazilgandagina barqarorlik kasb etadi va u kishining haqiqiy tayanchi sifatida uning hayotiy xatti-harakatlariga turtki beradi. Uning qay holatda qanday ish tutish kerakligini aniq ko'rsatadi.

Bilimlarni to'plash va axloqiy tajribani kengaytirish yosh avlodning axloqiy g'oyalarini keyinchalik mustahkamlash va chegaralashga olib keladi, shuning bilan bolalarni axloq va axloq haqidagi oddiy mulohazalar bilan yaqinlashtiradi, umumlashtirishga olib keladi. V.A.Suxomlinskiyning fikricha, "Bolaligida bolani qo'lidan yetaklagan, uning ongi va yuragi qanday xislar ilan to'lgan bo'lsa, u katta bo'lgach qanday inson bo'lishini hal qiluvchi darajasini belgilaydigan muhim omil bo'lib rol o'ynaydi"[4].

Axloq haqidagi g'oyalar doirasiga jamiyatdagi xulq-atvor qoidalari va me'yorlari, o'ziga xos qadriyatga ega bo'lgan insoniy axloqiy fazilatlar (halollik, adolat, mas'uliyat, xayrixohlik, hayo) haqidagi bilimlar kiradi. Axloqiy g'oyalarni anglash jarayonida yoshlar o'z xatti-harakati mazmunini to'liq anglaydi, me'yor va talablarni bajarish zarurligini anglash imkoniyatiga ega bo'ladi, bu axloqiy baho va xatti-harakatlar motivlarini shakllantirishga yordam beradi. Shunday qilib, axloqiy g'oyalar insonning o'ziga xos ma'naviy printsipiga muvofiq fikrlash, harakat qilish, his qilish imkonini beradigan va jamiyatdagi xatti-harakatlar normalari va qoidalari, insonning axloqiy fazilatlarini to'g'risidagi g'oyalarni o'z ichiga olgan fazilatlar haqidagi g'oyalar sifatida tahlil qilinishi mumkin.

O'zbek xalq musiqasi va qo'shiqlarida berilgan fikrlar va ohanglarda qaror topgan da'vatlar, nasihatlar, ko'rsatmalar uning asrlar davomida orttirgan tajribasi natijasida qayta tekshirilib, sayqal topib kelgan hayotiy xulosalari mahsulidir. Xalqning har bir aytgan gapini «o'q» va uni o'qib olmagan kishi hayotda pand yeyishi tabiiydir. Ma'naviy-axloqiy tushunchalarni bilib olish, kundalik turmushda sodir bo'ladigan turli voqealar va psixologik holatlarga taqqoslab ko'rish natijasida mukammal shakllangan odatlar, ko'nikma va malakalar hosil bo'la boshlaydi.

Yoshlar dunyoqarashining shakllanishi va kamol topishida musiqaning, ayniqsa xalqning yurak dardlari, quvonch shodliklari, g'am-alamlari, orzu-umidlarining silsilasidan yaralgan xalq qo'shiqlarining tutgan o'rnini beqiyosdir[4;]. O'zbek xalq musiqasi va qo'shiqlari o'zbek xalqining avloddan-avlodga o'tib qon-qoniga singib ketgan san'at turidir va shuning uchun ham xalq ohanglari, nola-qochirimi va boshqa milliy bezaklarini tinglagan odam unga befarq bo'la olmaydi. bevosita unga ergashadi, qo'shilishib kuylaydi, raqsga tushadi, ya'ni musiqa uni o'zining sehirli olamiga yetaklab ketadi. Xalq qo'shiqlari faqat estetik joziba olami bo'libgina qolmay o'ziga xos katta bir ta'lim-tarbiya quroli hamdir. Chunki, inson his-hayajonining zamirida ma'naviy-axloqiy tushunchalar, hislar, hulosalar ham yotadi.

Ma'naviy-axloqiy fazilatlarini o'zlashtirish jarayonida yoshlarning yangidan-yangi ma'naviy-axloqiy ehtiyojlari paydo bo'ladi. Shu ehtiyojlarni qondirishga harakat qilish esa bolada o'z oldiga qo'ygan maqsad va vazifalarni amalga oshirishga intilish, izlanishni qaror toptiradi. Bu harakat yoshlarning bolalik davridayoq yaqqol ko'zga tashlanadi. Pedagog olimlarning fikrlariga tayangan holda aytish mumkin, o'zbek xalq musiqasi va qo'shiqlari vositasida bolalarning ma'naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirish to'rt asosiy yo'nalish bo'yicha amalga oshirilishi mumkin:

1. Ona Vatani va xalqiga bo'lgan muhabbat tuyg'usi.
2. Mehnat, insonlar tomonidan yaratilgan ne'matlarga bo'lgan munosabatni shakllantirish.
3. Yoshlarni jamiyat a'zolari, qarindoshlari va uni o'rab turgan tengdoshlariga bo'lgan munosabati.
4. Uning shaxs sifatida o'z-o'ziga nisbatan qarashlarini qaror toptiradi.

Bugungi kunda jamiyatning ma'naviy-axloqiy holatining yomonlashuvi, tarixiy voqealarning buzilishi, ma'naviyatning yetishmasligi, uning axloqiy asoslarining qashshoqlashuvi g'oyalarning yetarli darajada rivojlanmaganligi bilan yuzma-yuz kelmoqda. Ma'naviy-axloqiy tarbiya - bu shaxsning barqaror, barkamol rivojlanishini ta'minlaydigan, burch, adolat, mas'uliyat hissini tarbiyalashni o'zida mujassamlagan ijtimoiy tajriba va shaxsning ijtimoiy shakllanishi tamoyillarini avloddan avlodga o'tkazishning maxsus tashkil etilgan tizimidir.

Ota-onalar uyda bo'sh vaqtni samarali tashkil etishda o'z farzandlariga maqollar, matallarni takrorlab, xalq qo'shiqlarini tinglashlari, qo'shiqlar kuylashlari, xalq o'yinlari o'ynashlari, ertaklar o'qishlari, stol ustida qo'l teatri tashkillashlari, shu orqali farzandlarida og'zaki xalq og'zaki ijodiga bo'lgan qiziqishini kuchaytirishlari axloqiy tarbiyani yuksak samarador usullaridandir. Rus pedagogi V.Suxomlinskiy ta'kidlaganidek "Gimnastika tanani tiklasa, musiqa ruhiyatni tetiklashtiradi".

Aynan tajribalar axloqiy ma'lumotlar shakllanayotgan shaxsga amalda erkin yetib boradigan kanalga aylanadi." Suxomlinskiy antropologik yondashuvga, pedagogik faoliyatning gumanistik yo'naltirilgan shakllari, vositalari va usullarini uyg'unlashtirishga, uning subyekt-subyektiviga asoslangan o'ziga xos tabiati, bola shaxsini tarbiya va ta'lim jarayonlarining eng yuqori qadriyati sifatida tan olish yaxlit pedagogik tizimni yaratdi.

Yangi O'zbekiston barpo etilayotgan ayni kunlarda yoshlarimiz milliy-ma'naviyatimizning haqiqiy egasiga aylanishi uchun keng imkoniyatlar yaratilmoqda.

Hozirgi kunda ta'lim-tarbiya oldida turgan asosiy maqsadlardan biri - yosh avlodga ajdodlarimizning asrlar davomida orttirilgan ma'naviy boyliklarini singdirish, ularda insoniy

PEDAGOGIKA

fazilatlarni qaror toptirish va muntazam rivojlantirib borish, Vatan va millat oldidagi burch va mas'uliyagini his etishga o'rgatishdan iboratdir.

XULOSA

Ma'naviy-axloqiy fazilatlarni yoshlarni Vatanga, mehnatga, insonlarga bo'lgan muhabbati kabi, serqirra manbalari unda ma'naviy ehtiyoj va qiziqish uyg'otishda, ma'naviy faoliyat va qadriyatlarni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, ma'naviy-axloqiy manbalar yoshlarda ma'naviy fazilatning tarkibiy qismlarini shakllantirish vositasidir. Uning ma'naviy fazilatlari aqliy, axloqiy, siyosiy-iqtisodiy, huquqiy-ekologik, estetik-badiiy, diniy-madaniyat kabi ko'pqirrali tarkibiy qismlaridan iborat. Musiqa ta'limi jarayonida ma'naviy-axloqiy fazilatning tarkibiy qismlari yoshlar ongiga o'zaro birlik va hamjixatlilikda singdiriladi.

O'zbek xalq musiqasi va qo'shiqlari vositasida yoshlarda insonparvarlik, sadoqat, qanoat, mehr-muhabbat, adolatparvarlik, nafosat, e'tiqod, mehnatga ijobiy munosabat, din va bid'atni bir-biridan farqlash, tabiatga muhabbat, burch va huquqni anglash kabi yuksak ma'naviy fazilatlar shakllanib boradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi Farmoni. Xalq so'zi. 2019-yil 29 aprel.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning "Xalq ta'limi tizimidagi maktabdan tashqari ta'lim samaradorligini tubdan oshirish chora tadbirlari to'g'risida" gi Qarori. Xalq so'zi. 2019-yil 30-sentyabr.
3. Духовный мир школьника подросткового и юношеского возраста / В. А. Сухомлинский. – М. : Учпедгиз, 1961г
4. U.K.Rahmonov. "Yoshlarni ma'naviy ruhda tarbiyalashda baxshichilik san'atining o'rni". O'zbekiston Respublikasi madaniyat vazirligi. Toshkent. 2022 yil. Milliy baxshichilik san'atning rivojlanish boshqichlari. Ilmiy maqollar to'plami.
5. Васильев В. А. Эволюция русской хоровой культуры и проблемы совершенствования дирижерско-хорового образования // Вестн. С. Петерб. гос. ун-та культуры и искусств. 2011. № 4 (9), дек. С. 76–81
6. Казаков С. А. Дирижерский аппарат и его постановка. М.: Музыка, 1967. В. 106–107
7. Упражнения на расслабление рук и всего дирижерского аппарата (головы, шеи, корпуса) можно найти в учебниках по технике дирижирования. Казачков С. А. Указ. соч. С. 36; Мусин И. А. Техника дирижирования. 2-е изд., доп. СПб.: Центр Деан-Адиа. М., 1994. В. 24–32.
8. Сивизьянов А.С. Проблема мышечной свободы дирижера хора. М.: Музыка, 1983.
9. <https://lex.uz/docs/-5818990?ONDATE=12.01.2022%2000> O'zbekiston respublikasi Vazirlar mahkamasining 12.01. 2022 19-son qarori
10. Musiqa ijodiyoti masalalari. Maqolalar to'plami. 2-kitob. - T., 2002.